

TÜRKİYE'DEKİ BAĞIMSIZ DENETİM ŞİRKETLERİNİN ULUSLARARASI DENETİM AĞLARINA ÜYELİĞİ VE GELİR ETKİSİ

THE INTERNATIONAL AUDIT NETWORK MEMBERSHIP OF INDEPENDENT AUDIT FIRMS IN TURKEY AND ITS INCOME EFFECTS

Doç.Dr. Ashlan E. BOZCUK

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finansman ABD,
aebozcuk@akdeniz.edu.tr, Antalya/Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada, ülkemizde faaliyet gösterip uluslararası denetim ağlarına üye olan bağımsız denetim şirketlerinin ayırt edici özellikleri irdelenmiş, bu ve diğer özelliklerin birbirleriyle olan ilişkisi incelenip gelir etkisi sorgulanmıştır. Analizlerde, hem ülkemizdeki denetim sektörünün geneline ilişkin bulgulara yer verilip, hem de uluslararası denetim ağlarına üye olan ve olmayan bağımsız denetim şirketleri kıyaslanmıştır. Örnekleme, uluslararası denetim ağlarına üye olanlar daha eski (ve tecrübeli), daha büyük ve daha yüksek gelire sahip kuruluşlardır. Bu özelliklerin gelir etkisine, denetçi başına düşen toplam gelir ölçüğünde bakıldığında, bağımsız denetim şirketinin uluslararası denetim ağına üye olmasının gelire olumlu etkisi vardır ve %1 seviyesinde anlamlıdır. Hatta, Big4 olarak anılan, küresel olarak en büyük 4 denetim kuruluşu analiz dışında bırakıldığında bile, uluslararası denetim ağına üye olmanın gelir üstündeki olumlu etkisi, %5 anlamlılık seviyesinde, devam etmektedir. Öte yandan, Kalite Güvence Sistemi (KGS) ve Kalite Kontrol Sistemine (KKS) ilişkin değişkenlerle bağımsız denetim şirketinin geliri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Denetim Ağları, Bağımsız Denetim, Türkiye

ABSTRACT

This study looks at international audit network membership of independent audit firms operating in Turkey by comparing and contrasting their key attributes, exploring the interplay between these attributes and analysing its income effects. By performing sector-wide as well as sub-group analysis the study aims to describe the scale and scope of international audit network involvement among audit firms in Turkey. Findings show that audit firms that are members of international audit networks tend to be older (and more experienced), bigger and generating more income than their peers. The study finds that, international audit network membership has a positive and significant (at the 1% level) effect on income, measured as total income per auditor. This positive effect prevails (at the 5% level) even when the Big4 auditors are excluded from the analysis in order to eliminate their dominant effect by their sheer size. Conversely, the study fails to find a significant relationship between income and the variables related with audit Quality Assurance Systems and Quality Control Systems.

Keywords: International Audit Networks, Independent Audit, Turkey

1. GİRİŞ

Ülkemizdeki bağımsız denetim sektöründe, uluslararası denetim kuruluşu varlığı 1975'de Arthur Andersen & Co'nun İstanbul ofisinin açılması ile başlamıştır. Bu gelişmeyi, 1981'de Binder Seidman ve o dönemdeki adıyla Price Waterhouse'un, 1982'de ise KPMG'nin sektöre girişi izlemiştir. Günümüze gelindiğinde ise sektörde 46 farklı yabancı denetim kuruluşu faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar SPK yabancı lisans anlaşması kapsamında faaliyetlerine devam etmekte olup, Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuş Anonim Şirket statüsündeki Türk bağımsız denetim kuruluşlarının uluslararası denetim ağına üye olması ile varlıklarını sürdürmektedir.

Denetim ağı şeklindeki bu yapılanma, hukuki açıdan yabancı kuruluşu korumak amaçlı olup, aslında yabancı ve Türk denetim kuruluşu arasındaki ilişki salt üyelik veya lisans anlaşmasının çok ötesindedir. Bu ilişki, her

ne kadar hukuki olarak sermaye ortaklığı olmasa da, bir 'iş ortaklığı' gibi düşünülebilir. Zira, ağa üye olan şirketler uluslararası kuruluşun risk yönetimi, kalite kontrol, profesyonel davranışlar, etik ve bağımsızlık, kanunlar düzenlemeler ve profesyonel standartlarla uyumluluk, müşteri kabul ve hizmetlerin performans değerlendirmesine ilişkin politikaların tamamını takip etmeyi kabul ederler. Uluslararası kuruluş da bu yolda rehber olup kaynakları ile üye şirketi desteklemeyi kabul eder (KPMG, 2017:7). Dolayısıyla, bu çalışmada yabancı denetim kuruluşu 'ortaklığı' terimi bu bağlamda kullanılmış olup, uluslararası denetim ağına üyeliğin kapsam ve boyutlarını vurgulamayı amaçlamaktadır.

Yabancı denetim kuruluşlarının ülkemiz denetim sektörüne olan etkisini sorgulayan esas olarak 2 çalışma bulunmaktadır. Erdoğan ve Solak (2016), ilk defa 2013 yılı için yayınlanan şeffaflık raporlarını kullanarak Türkiye'de bağımsız denetimin yapısını gözler önüne sermiştir. Erdoğan ve Kutay (2016) çalışmasında ise, yine 2013 şeffaflık raporları kullanılarak, uluslararası denetim ağlarına dahil olma durumu gibi bağımsız denetimin kalitesi üzerinde etkisi olduğu düşünülen özelliklerin, denetim şirketlerinin gelirlerine olan etkisi irdelenmiştir.

Bu çalışmada ise 2016 verileri kullanılarak, ülkemizdeki denetim sektöründe faaliyet gösteren ve yabancı ortaklığı olan kuruluşlarının ayırt edici özellikleri sorgulanmış ve bu özelliklerin gelire olan etkisi irdelenmiştir.

2. ÜLKEMİZDEKİ DENETİM SEKTÖRÜ

2.1. Çalışmaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Ülkemizdeki bağımsız denetim sektöründe 1987 yılı milat olmuştur. 13 Aralık 1987'de Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetim Hakkında Yönetmeliği yayımlayarak, SPK'ya tabi ortaklıkların denetimini düzenlemiştir. 24 Aralık 1987'de ise T.C. Merkez Bankası, Bağımsız Denetim Hakkında Tebliği'ni yayımlayarak banka denetimlerinin esaslarını açıklamıştır (Akgül, 2000:5). Bu düzenlemeleri Maliye Bakanlığı (1989), Sigorta Denetleme Kurulu (1994), BDDK (1999) ve EPDK (2003) tarafından yayımlanan düzenlemeler izlemiştir (Güvemli & Özbirecikli, 2011: 146).

Sektörün şekillenmesinde önemli rol oynayan bir gelişme 13 Haziran 1989 tarihinde yayımlanan 3568 sayılı Serbest Muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirlik (YMM) kanunu olmuştur. Bu kanunla beraber bağımsız denetçilerin SMMM veya YMM olma zorunluluğu gelmiş ve gerekli şartlar tanımlanmıştır (Dönmez ve Ersoy, 2006:74).

Son dönemlerde¹, tüm sektörü etkileyen bir büyük gelişme de, 26 Aralık 2012 tarih ve 28509 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 13.1.2011 tarih ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ve 26.9.2011 tarih ve 660 sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yayımlanan "Bağımsız Denetim Yönetmeliği" dir. Yönetmeliğin 36. maddesi bağımsız denetim yapmaya yetkili kuruluşların yayımlaması gereken şeffaflık raporundan şu şekilde bahseder:

*"Bir takvim yılında Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluş (KAYİK) denetimi yapmış denetim kuruluşları ilgili takvim yılına müteakip, özel hesap dönemi kullanan denetim kuruluşları ise hesap dönemi kapanışını müteakip dördüncü ayın sonuna kadar yıllık şeffaflık raporunu Kuruma bildirir ve kendi internet sitesinde yayımlar"*²

Dolayısıyla, daha önce KAYİK denetimi yapmış bir kuruluş, eğer o hesap döneminde KAYİK denetimi gerçekleştirmediyse, şeffaflık raporu hazırlama sorumluluğu yoktur. KAYİK kapsamına giren kuruluşlar ise Yönetmeliğin 4. Maddesinde şu şekilde belirlenmiştir:

"Halka açık şirketler, bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, faktöring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri, emeklilik fonları, Sermaye Piyasası Kanunu'nda (SPK) tanımlanmış olan ihraççılar ve sermaye piyasası kurumları ile faaliyet alanları, işlem hacimleri, istihdam ettikleri çalışan sayısı ve benzeri ölçütlere göre önemli ölçüde kamuoyunu ilgilendiren şirketler"

Bu yönetmelikle beraber ülkemizdeki denetim sektörünün yasal çerçevesi Avrupa Birliği 8. Direktifi ile uyumlu hale getirilmiştir (Erdoğan ve Solak, 2016:182). Ayrıca, Türkiye Denetim Standartlarından olan Kalite Kontrol Standardının (KKS1) ilk sürümü, 'Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız

¹ Bu bölümde çalışmayı ilgilendiren konularla ilgili yasal düzenlemelerin altını çizmek amaçlanmış olup, Türkiye'de bağımsız dış denetim ve denetim standartlarının gelişimi ile ilgili kapsamlı taramalar için Dönmez ve Ersoy (2006) ve Bezirci ve Karasioğlu (2011) çalışmalarına başvurulabilir.

² <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121226-5.htm>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2018.

Denetimleri ile Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol' başlığı ile 2/10/2013 tarih ve 28783 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmış, 6/6/2018 tarih ve 30443(M) sayılı resmi gazetede de güncellenmiş hali yayımlanmış ve yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Kamu Gözetim Kurumu (KGK), denetim kuruluşlarından istenen diğer belgelere ek olarak Kalite Güvence Sistemlerine (KGS) ilişkin gelen rapor ve dokümanları inceleyerek, ilgili kuruluşu yetkili denetim kuruluşları listesine (BDK/sicil no vermek suretiyle) eklemeye ve denetim kuruluşlarını KKS1 çerçevesinde incelemeye tabi tutmaya yetkilidir. Bu çalışmada da KGK'nın Türkiye'de denetim yapmaya yetkili kıldığı denetim kuruluşlarının gerek KGS gerekse KKS'ye ilişkin durumları da irdelenmiş olup ve yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

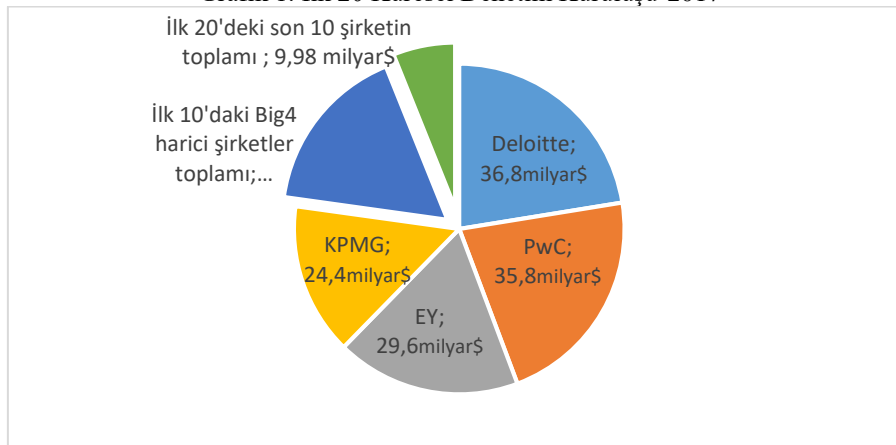
2.2. Ülkemizde Faaliyet Gösteren Küresel Denetim Kuruluşları

Denetim kuruluşlarının tarihsel gelişimine baktığımızda, 19. yüzyılda farklı şehirlere dağılmış binlerce küçük ölçekli muhasebe denetimi şirketinin olduğu bir sistemden, şirket birleşme ve satın almalarıyla küresel denetim kuruluşlarının baskın etkiye sahip olduğu bir sisteme geçiş söz konusudur. Bu dönüşümün itici gücü uluslararası ticaretin ilerlemesi ve küresel çapta faaliyetlerini sürdüren şirketlerin doğuşuyla beraber, çokuluslu müşterilerin finansal tablolarının denetlenmesinde ihtiyaç duyulan mesleki tecrübe ve uzmanlıktır. 1910'lara gelindiğinde ise, küresel olarak faaliyet gösteren ve muhasebe, denetim ve danışmanlık hizmetleri sunan denetim kuruluşlarının en büyüklerini tanımlamak için ilk defa 'Big 8' teriminin kullanıldığını görüyoruz. Bu kuruluşlar, büyüklük sırasına göre Arthur Andersen, Coopers & Lybrand, Ernst & Whinney, Deloitte Haskins & Sells, Peat Marwick Mitchell, Price Waterhouse, Touche Ross ve Arthur Young'dan oluşmaktaydı (Craswell vd., 1995).

Küresel şirketlerin daha da büyümesi ile devam eden süreçte denetim kuruluşları da farklı coğrafyalara büyüme ihtiyacı hissetmiş ve Peat Marwick Mitchell'in, dönemin ilk 20 denetim kuruluşu arasında bulunan Klynveld Main Goerdeler'i satın almasıyla KPMG (Klynveld Peat Marwick Mitchell Main Goerdeler) adıyla anılan denetim kuruluşu oluşmuştur. Bu satın alma aynı zamanda günümüzde Big4 olarak anılan grubun oluşumunda ilk adımı teşkil etmektedir (Carson vd., 2012). 1989 yazında önce Ernst & Whinney ile Arthur Young birleşip, Ernst & Young (EY) olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Aynı yıl, Deloitte Haskins & Sells ile Touche Ross birleşip, Deloitte & Touche (Deloitte kısaltması kullanılmaktadır) adını almıştır. 1998'de Price Waterhouse ile Coopers & Lybrand'ın birleşmesiyle Pricewaterhouse Coopers (PwC) oluşmuştur.

2002 yılında Enron'un çöküşü ile beraber faaliyetlerine son verilen Arthur Andersen' dan sonra günümüzde 'Big4' olarak anılan gruptan söz edilmeye başlanmıştır (Dunn, 2011). Küresel gelirler bazında, en büyükten küçüğe doğru, bu şirketler Deloitte, PwC, EY ve KPMG'dir ve Fortune 100 şirketlerinin 99'u bu şirketler tarafından denetlenmektedir³.

Grafik 1. İlk 20 Küresel Denetim Kuruluşu-2017

Kaynak: <https://www.accountancyage.com/rankings/top-20-international-networks-2017/> adresindeki "The Accountancy Age Top 20 International Networks 2017" çalışmasındaki veriler kullanılarak yazar tarafından grafik oluşturulmuştur.

Bu 4 kuruluşun sektördeki diğer kuruluşlarla göreceli olarak boyutlarını anlamak adına, küresel gelir bazında büyüklükler Grafik 1'de verilmiştir. İlk 20'deki denetim kuruluşlarının 2017 yılı için küresel toplam geliri

³ <https://www.accountingverse.com/articles/big-4-accounting-firms.html> , Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018.

164milyar\$ olup, bu rakamın %77'si (136,6milyar\$) Big4 kaynaklıdır. Sektöre ilişkin akademik çalışmalarda bu baskın etkiden dolayı genellikle Big4'a odaklanıp, geriye kalan %23'lük grup fazlaca irdelenmemiştir.

Bu küresel kuruluşlar faaliyetleri itibariyle, her ne kadar muhasebe denetimi şirketleri olarak düşünülse de, aslında denetim dışı (vergi ve danışmanlık gibi) faaliyetlerden de oldukça büyük gelir elde etmektedirler (Gul vd., 2006). Hatta organizasyon yapısı itibariyle, sıklıkla şirket olarak anılsalar da, aslında şirketten ziyade şirketler ağından oluşan kuruluşlardır.

Ağ şeklinde yapılanmanın pek çok avantajı bulunmaktadır (Carson, 2009). Ancak en büyük avantajı, ağa üye olan şirketlerden birisinin varlığını tehdit edecek kadar büyük bir yasal sorun yaşaması durumunda, bu problemin küresel kuruluşa yasal olarak sirayet edememesidir. Zira, Arthur Andersen'in, Enron'un çöküşünden sonra Amerika dışındaki faaliyetlerine devam etmesindeki yasal engel, şirketler ağından ziyade küresel tek bir şirket olarak yapılandığı için, Amerika'da faaliyetlerine son verilince tüm dünyada da operasyonlarını durdurmak zorunda kalmasıdır⁴. Arthur Andersen'dan alınan ders sonrası, günümüzde faaliyet gösteren tüm denetim kuruluşları, denetim ağı olarak yapılanmakta olup, bu yapı kuruluşların denetim şeffaflık raporlarına şu şekilde yansımaktadır;

“Hiçbir üye firmanın KPMG International'a veya bir başka üye firmayı üçüncü şahıslar ile karşı karşıya getirecek zorlayıcı ya da bağlayıcı hiçbir yetkisi yoktur” (KPMG, 2017:7)

3. ÖRNEKLEM VE YÖNTEM

3.1. Örneklem

KGK tarafından ülkemizde, Temmuz 2018 itibariyle, bağımsız denetim yapmak üzere yetkilendirilmiş toplam 255 denetim kuruluşu bulunmakta olup bunlardan, 129'u KAYİK hariç, 73'ü Sigortacılık ve Özel Emeklilik hariç KAYİK ve 53'ü (tüm) KAYİK dahil bağımsız denetim yapmaya yetkilidir⁵. KAYİK hariç denetim yapmaya yetkili kuruluşların Şeffaflık Raporu hazırlama zorunluluğu olmadığı için bu kuruluşlara ilişkin kamuya sunulan bilgiler çok sınırlı olmaktadır.

Bu nedenle, çalışmanın örneklemini Aralık 2017 itibariyle Kamu Gözetim Kurumu (KGK) web sitesinde, isim ve sicil numarası bazında listelenmiş, Türkiye'de KAYİK dahil bağımsız denetim yapmaya yetkili tüm bağımsız denetim kuruluşlarıdır.

Bu kuruluşlara ilişkin veri toplanması amacıyla öncelikli olarak KGK web sitesinde halka açık olarak sunulmuş bulunan “Denetim Şeffaflık Raporları” kullanılmıştır⁶. Veri toplama tarihi itibariyle en günceli olan 2016 yılı raporları kullanılmış, bağlantısı kopuk veya açılmayan sayfalar için, denetim şirketlerinin kendi web sitelerinde sunulan şeffaflık raporlarına erişim sağlanarak veri toplanmaya çalışılmıştır. Rapora ulaşılmadığında ise, denetim kuruluşlarının kendi web sitelerindeki diğer sayfalar, Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) web sitelerinden veriler derlenmiştir. Derlenen verilerin doğruluğunu teyit etmek amacıyla farklı kaynaklar kıyaslanmıştır. Tüm çabalara rağmen 6 denetim kuruluşu için hiçbir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu rakam toplam örneklemin %5'inden az olduğu için göz ardı edilebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla örneklem 120 bağımsız denetim kuruluşundan oluşmaktadır.

3.2. Kullanılan Değişkenler

Bu çalışmada, ülkemizdeki bağımsız denetim kuruluşlarının yabancı ortağı olmasının kurumun gelirine olan etkisini ölçmek amacıyla, gelir değişkeni 3 farklı şekilde tanımlanmıştır. Bağımsız değişken ‘YabKurOrtaklığıVar’ değişkeni olup, eğer yabancı denetim kuruluşu ortaklığı varsa 1 yoksa 0 değerini alan bir kukla değişkendir. Ülkemizde faaliyet gösteren bir denetim kuruluşunun yabancı ortağa sahip olmasının gelire olan etkisini incelerken farklı olası etkileri izole etmek amacıyla kontrol değişkenleri de kullanılmıştır. Tablo 1’de kullanılan değişkenler listelenmiştir.

⁴ <https://big4careerlab.com/big-4-accounting-firms/> , Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018.

⁵ <http://denkur.kgk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2018.

⁶ <http://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5304/Bağımsız-Denetim-Kuruluşları-Şeffaflık-Raporları>, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2017.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişkenler	Açıklaması
TopGel2016	2016 yılı için finansal tablo denetimi, diğer denetim ve denetim dışı hizmetlerden elde edilen gelir
DenBaşTopGel2016	2016 yılı için Toplam Gelir/Denetçi Sayısı
LnDenBaşTopGel2016	2016 yılı için Toplam Gelir/Denetçi Sayısının doğal logaritması
Bağımsız Değişken	Açıklaması
YabKurOrtVar	Yabancı denetim kuruluşu ortaklığı varsa 1, yoksa 0 değeri alan kukla değişken
Kontrol Değişkenleri	Açıklaması
ŞirketYaşı(Yıl)	2018'den Şirketin Kurulduğu Yıl çıkarılmak suretiyle hesaplanmıştır.
OrtakSayısı	Denetim Kuruluşu ortaklarının sayısı
EnBüyükOrtPayı	Denetim Kuruluşunun en büyük ortağının sahip olduğu pay
DenetçiSayısı	Sadece KAYİK yetkili ve Sorumlu Denetçilerin sayısı
DenKAYİKsayı	2016 yılı içerisinde denetlenen Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluş (KAYİK) sayısı
ŞehirKodu(...)	Denetim Kuruluşunun merkezinin olduğu şehrin plaka kodu; İstanbul için, 34 ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken. (Şehir sayısı-1) tane kukla değişken kullanılmıştır.
Big4	Yabancı denetim kuruluşu küresel 4 büyük kuruluşundan biriye 1, değilse 0 değeri alan kukla değişken
KGS-Var	Kalite Güvence Sistemi (KGS) varsa 1, yoksa 0 değeri alan kukla değişken
KGS-Faal	Kalite Güvence Sistemi Faal ise 1, değilse 0 değeri alan kukla değişken
KKS-Var	Kalite Kontrol Sistemi (KKS) varsa 1, yoksa 0 değeri alan kukla değişken
KKS-RapVar	Kalite Kontrol Sistemi Raporu sunulmuşsa 1, yoksa 0 değeri alan kukla değişken

Şirket Yaşı ve Denetlenen KAYİK Sayısı değişkenleri daha önce Erdoğan ve Kutay (2016:110) çalışmasında da kullanılmıştır. Erdoğan ve Kutay (2016) çalışmasından farklı olarak, bu çalışmada sadece bağımsız denetim hizmetine ilişkin gelirler değil, tüm finansal tablo denetimi, diğer denetim hizmetleri ve denetim dışı hizmetler dahil edilmiştir. Zira, bağımsız denetim kuruluşlarının Şeffaflık Raporları ile SPK bildirimleri kıyaslandığında, raporlanan gelir rakamlarında terminoloji karmaşasından dolayı sıklıkla kaymalar söz konusu olabilmekte, bazen de gelir rakamının detayı verilmemektedir.

Erdoğan ve Kutay (2016) çalışmasından farklılaşan diğer bir nokta da, büyüklük ölçüsü değişkenidir. Anılan çalışmada Sorumlu Ortak Denetçi sayısı şirket büyüklüğü ölçeği olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada ise, büyüklük ölçeği olarak 2 farklı değişken, Ortak Sayısı ve Denetçi Sayısı kullanılmıştır. Denetçi Sayısı değişkeni KAYİK ve Sorumlu Denetçi sayısını içermektedir. Bu ayrımın sebebi, ortak seviyesine ulaşan sorumlu denetçilerin belli bir yıl çalışma koşulunu karşılamakla kalmayıp müşteri portföyünü arttırma ve geliştirme potansiyeline sahip olduğu düşünülen sorumlu denetçiler arasından seçilmesidir. Dolayısıyla, söz konusu toplam gelir olduğunda, bu ayrım önem kazanmaktadır.

Kontrol değişkenleri olarak, şirketin tecrübesini ölçmek amacıyla ŞirketYaşı, sahiplik yoğunluğunu ölçmek için En Büyük Ortak Payı, gelire etkisi olabileceği düşünülen bir diğer büyüklük ölçeği olarak Denetlenen KAYİK Sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşlarındaki, Big4 olarak anılan küresel olarak en büyük kuruluşların etkisini ayırttırmak için Big4 kukla değişkeni kullanılmıştır. Şirket merkezinin bulunduğu şehrin, fiyatlandırma politikası ve buna bağlı olarak gelirin üstündeki olası etkilerini irdelemek amacıyla, şehir kukla değişkenleri de kullanılmıştır.

Tablo 1'de, kontrol değişkenleri arasında, denetimin kalitesini ölçmeye ilişkin KGS ve KKS değişkenleri de mevcuttur. Bu değişkenlerin dahil edilmesinde amaç, denetim kuruluşunun yabancı ortaklı olmasının, denetim kalitesine olası etkilerinden bağımsız olarak gelire etkisini ölçmektir.

4. BULGULAR

Tablo 2'de tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Çalışmanın örneklemindeki toplam 120 denetim kuruluşundan 46 tanesinde (%38) Yabancı Denetim Kuruluşu ortaklığı bulunmaktadır. Bu kuruluşların 31 tanesi (%67) İstanbul, 10 tanesi Ankara (%22) ve 3 tanesi de (%7) İzmir merkezli olmak üzere 3 büyük şehir ağırlıklıdır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Yabancı Den. Kur. Ortaklığı		Yabancı Den. Kur. Ortaklığı	
	Var (N:46)		Yok (N:74)	
	Sayısı	(%)	Sayısı	(%)
Kayıtlı Olduğu Şehir				
İstanbul	31	67	57	77
Ankara	10	22	11	15
İzmir	3	7	3	4
Antalya, Bursa, Samsun	2	4	3	4
Kalite Güvence Sistemi (KGS)				
KGS-Var	36	78	35	47
KGS-Faal	27	59	24	32
Kalite Kontrol Sistemi (KKS)				
KKS-Var	46	100	63	85
KKS-RapVar	41	89	62	84

Kalite Güvence Sistemi (KGS), yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşlarının %78'inde mevcut olup, %59'unda faaldir. Yabancı ortaklığı olmayan denetim kuruluşlarında ise bu rakamlar, sırasıyla %47 ve %32'dir. Kalite Kontrol Sistemi (KKS) ile ilgili ise, yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşlarının tamamında KKS vardır ve %89'unda raporu sunulmuştur. Ancak, yabancı ortaklığı olmayan denetim kuruluşlarının %85'inde KKS mevcut olup, %84'ünde raporlar sunulmuştur.

Tablo 3'de yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşlarının ayırt edici özellikleri irdelenmiştir. Ortancaların (medyan) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde birbirlerinden farklı olup olmadığını sorgulamak için Medyan testi kullanılmış, dağılımlarında fark olup olmadığını sorgulamak içinse Mann-Whitney-U (MWU) testi kullanılmıştır. Değişkenlerin dağılımları normal olmadığı için parametrik olmayan testlerin kullanımı tercih edilmiştir.

Tablo 3. Yabancı Ortaklığı Olan Denetim Kuruluşlarının Ayırt Edici Özellikleri

	Yab.Den.Kur.VAR				Yab.Den.Kur.YOK				Med.Test Sig.	MWUtest Sig.
	Min.	Med.	Max	Ort.	Min.	Med.	Max	Ort.		
ŞirketYaşı(Yıl)	9	23	37	21,8	3	14	36	15,5	0,087 *	0,020 **
OrtakSayısı	4	10	27	11,5	1	7	28	8,4	0,069 *	0,033 **
EnBüyükOrtPayı	12,9	53,4	95,6	53,2	10	50,9	100	56,2	0,182	0,867
DenetçiSayısı(a)	3	5	21	7,5	0	4	21	5,1	0,519	0,056
DenKAYİKsay2016	1	9	256	55,6	0	3	44	6,1	0,161	0,010 ***
TopGel2016(milyon₺)	0,384	6,58	112,75	27,41	0,131	1,09	160,45	5,38	0,008 ***	0,000 ***
DenBaşTopGel2016(bin₺)	96	1,61	7,85	2,34	23	287	40,11	1,33	0,036 **	0,000 ***

(a) Sadece KAYİK ve Sorumlu Denetçileri içermektedir.

(*), (**) ve (***) işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılığı ifade etmektedir.

Şirket yaşları kıyaslandığında, yabancı ortaklığı olan şirketlerin en düşük, en yüksek, medyan ve ortalama yaşı yabancı ortaklığı olmayan şirketlerden daha büyüktür. Gerek medyan gerekse dağılım olarak bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşları olmayanlara kıyasla genel olarak daha yaşlıdır demek mümkündür. Örnekte kuruluş tarihi (1981) itibarıyla en eski olan 2 denetim kuruluşu, Binder Seidman'ın ortaklığı olan BDO Denet Bağımsız Denetim ve Danışmanlık A.Ş. ile Pricewaterhouse Coopers'in ortaklığı olan PwC Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş'dir. Her iki denetim kuruluşu da sektöre ilk giren öncü kuruluşlardandır. Ayrıca PwC, "Big4" olarak anılan ve küresel olarak en büyük 4 denetim kuruluşunu oluşturan grubun üyesidir.

Ortak Sayısı ölçeğinde de yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşları, istatistiksel olarak daha büyüktür. Ancak en büyük ortak payı ve KAYİK ve Sorumlu Denetçi Sayısı değişkenleri için, yabancı ortaklığı olan ve olmayan denetim kuruluşları kıyaslandığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Kıyaslama da en çarpıcı farklar, denetlenen KAYİK sayısı, Toplam Gelir ve Denetçi başına toplam gelir değişkenlerinde tespit edilmiştir. 2016 yılı içerisinde her 3 değişken için de yabancı ortaklı kuruluşlar açık ara öndedir. PwC 2016 yılında toplam 256 KAYİK denetimi gerçekleştirmiştir. Diğer bir Big4 üyesi denetim kuruluşu, Deloitte Touche Tohmatsu ortaklığı olan DRT Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (DRT) ise 255 KAYİK denetimi gerçekleştirmiştir. Yabancı ortaklığı olmayan kuruluşlar

arasında en yüksek sayıda KAYİK denetimi yapan ise İrfan Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş.'dir.

2016 yılı için toplam gelire baktığımızda da durum benzerdir. Yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşlarının 2016 için ortalama (medyan) toplam geliri 27,4 milyon TL (6,6 milyon TL) iken, yabancı ortaklığı olmayan kuruluşların ortalama (medyan) toplam geliri 5,4 milyon TL (1 milyon TL)'dir. Yabancı ortaklığı olan ve olmayan kuruluşların toplam gelirlerinin gerek medyanları gerekse dağılımları arasındaki farklar %1 seviyesinde anlamlıdır. Yabancı ortaklı denetim kuruluşları için 2016 yılındaki en yüksek toplam gelir 112,3 milyon TL ile DRT' ye aittir. Bu rakamın 34 milyon TL'si denetim dışı gelirlerden oluşmaktadır. Yabancı ortaklığı olmayan kuruluşlar içinse, en yüksek toplam gelir 160,5 milyon TL ile AC İstanbul Uluslararası Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş.' ye ait olup, bu rakamın 83 milyon TL'si denetim dışı gelirler kaynaklıdır.

Denetçi başına düşen toplam gelir olarak ifade edildiğinde de bulgular benzerlik göstermektedir. Yabancı ortaklı kuruluşlar için denetçi başına ortalama (medyan) 2,3 milyon TL (1,6 milyon TL) toplam gelir düşerken, yabancı ortaklığı olmayan kuruluşlar için denetçi başına ortalama (medyan) 1,3 milyon TL (0,287 milyon TL) toplam gelir düşmektedir. İki grup arasındaki fark hem medyan hem de dağılım olarak istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklıdır.

Bulguları özetlemek gerekirse, ülkemizde faaliyet gösteren, yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşları, olmayanlara göre daha eski ve daha büyük (ortak sayısı ve denetlenen KAYİK sayısı olarak) kuruluşlar olup, daha fazla toplam gelire sahiptir. Toplam gelirleri, denetçi başına düşen toplam gelir olarak ifade edildiğinde bile yabancı ortaklığı olmayan denetim kuruluşlarından daha fazladır.

Tablo 4. Değişkenler Arası Korelasyonlar (Spearman's Rho)

	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
(1) YabKurOrtVar	0,265 *	0,232 *	0,019	0,209	-0,017	0,064	0,283 **	0,409 **	0,060	0,086	0,410 **
(2) ŞirketYaşı		0,093	0,036	0,177	0,168	-0,134	0,109	0,358 **	0,041	0,136	0,318 **
(3) OrtakSayısı			-0,298 **	0,457 **	0,089	0,188	0,279 *	0,005	0,074	0,048	-0,129
(4) EnBüyükOrtPayı				-0,194	-0,208	-0,117	-0,336 **	-0,135	0,110	-0,026	-0,052
(5) DenetçiSayısı					0,207	0,137	0,206	0,307 **	-0,189	-0,020	0,000
(6) KGS-Var						0,532 **	-0,048	0,125	-0,048	0,148	0,024
(7) KGS-Faal							0,149	0,117	-0,089	0,036	0,032
(8) DenKAYİKsay								0,422 **	-0,142	-0,131	0,374 **
(9) TopGel2016									-0,046	0,043	0,931 **
(10) KKS-Var										0,703 **	0,082
(11) KKS-RapVar											0,090
(12) DenBaşTopGel2016											

(*) ve (**) işaretleri sırasıyla %5 ve %1 anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4'de çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki korelasyonlar verilmiştir. Örneklem normal dağılım varsayımını sağlamadığı için parametrik olmayan, Spearman's Rho korelasyon katsayısı tercih edilmiştir. Ülkemizdeki denetim sektörüne ilişkin genel bir bakış açısı sağlaması ve yabancı ortaklığı olmasının hangi değişkenlerle ilişkilendirilebileceğinin anlaşılması amacıyla, bu tabloda örneklemdeki tüm kuruluşlar yer almaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan ilişkilerden aşağıda bahsedilmektedir.

Denetim kuruluşunun yabancı ortaklığı olması ile şirket yaşı, ortak sayısı, denetlenen KAYİK sayısı, toplam gelir ve denetçi başına düşen toplam gelir değişkenleri arasında olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Ortak sayısı ile en büyük ortak payı arasındaki ters yönlü ilişki beklenen doğrultudadır. Ortak sayısı ile KAYİK sayısı ve denetçi sayısı arasında ise olumlu ilişki olması doğal, beklenen ve hatta arzulan bir durumdur. Aksi bir durum sürdürülebilir olmayıp, denetim kuruluşunun devamlılığını zamanla tehlike altına atabilecek boyuta ulaşabilir. En büyük ortak payı ile denetlenen KAYİK sayısı arasında negatif ilişki bulunmuştur. Ortaklık yapısının daha yoğun olduğu ve sahipliğin daha az kişinin elinde bulunduğu durumlarda KAYİK pastasından alınan payın daha düşük olabileceği beklenebilir. Denetçi başına düşen toplam gelirle, yabancı kuruluş ortaklığı, şirket yaşı ve denetlenen KAYİK sayısı arasında olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

KGS ve KKS değişkenleri için sadece, sırasıyla, KGS' nin faal olması ve KKS raporunun olması ile olumlu ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu değişkenlerin yabancı ortaklı kuruluşlar, şirket yaşı ve büyüklüğü,

denetlenen KAYİK sayısı ve gelir değişkenleri ile arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiş olması oldukça ilginçtir.

Toplam gelir değişkeni ile denetçi başına düşen toplam gelir değişkeni arasındaki korelasyon katsayısının aşırı yüksek olması (0,93), değişkenlerin tanımı itibariyle doğal olup, ilerleyen analizlerde çoklu doğrusal bağıntı (multicollinearity) problemini önlemek adına model dışında bırakılmıştır.

Korelasyon bulguları genel olarak, yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşlarının ülkemizdeki denetim sektöründeki baskın etkisinin altını çizmektedir. Ancak bu aşamaya kadar yapılan analizler, kuruluşun toplam geliri üzerindeki baskın etkinin Big4 olarak anılan denetim kuruluşları kaynaklı olup olmadığını ayırt edici özellikte değildir. Zira, Big4'un denetim sektörümüze etkisi önceki çalışmalarda detaylı olarak irdelenmiş ve kanıtlanmıştır (Erdoğan ve Solak, 2016:188).

Bu etkinin anlaşılması amacıyla yapılan regresyon analizinde, denetçi başına düşen toplam gelir değişkeninin doğal logaritması alınıp normal dağılıma sahip olduğu teyit edildikten sonra 3 farklı doğrusal regresyon modeli oluşturulmuştur. Model 1'de (N:120) örneklemden tüm denetim kuruluşları analize dahil edilmiş, Model 2'de (N:116) Big4 olarak anılan kuruluşlar analiz dışında tutulmuş, Model 3'de ise (N: 74) tüm yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşları analiz dışında tutularak sadece Türk ortaklı denetim kuruluşlarına odaklanılmıştır. Bu sayede, Big4 harici yabancı ortaklığı olmasının ve hiç yabancı ortaklığının olmamasının denetim kuruluşunun toplam gelirine olan etkilerini irdelemek amaçlanmaktadır. Modellerde bağımsız değişken olarak, çalışmada kullanılan tüm değişkenler (bkz. Tablo 1) dahil edilmiş olup, sadece ToplamGelir2016 değişkeni, çoklu doğrusal bağıntı problemini önlemek adına, hariç tutulmuştur. Her üç modelde de ileri-dönük (forward) regresyon metodu kullanılmış ve sonuçlar gerek geriye-dönük (backward) gerekse adımsal (stepwise) regresyon metotları ile doğrulanmıştır. Farklı regresyon metotlarıyla elde edilen sonuçlar istatistiksel anlamlılık ve niteliksel olarak benzer doğrultudadır.

Tablo 5'de regresyon analizinin bulgularına yer verilmiştir. Örneklemden tüm denetim kuruluşlarını içeren Model 1'in düzeltilmiş R²'si %20 olarak bulunmuştur ve model F-değeri %1 seviyesinde anlamlıdır. İleri-dönük regresyon metodu, tüm bağımsız ve kontrol değişkenleri arasından modele dahil edilmek üzere sadece 3 değişkeni seçmiştir. Yabancı denetim kuruluşu kukla değişkeni (YabKurOrtVar), şirket yaşı ve şirket merkezinin kayıtlı olduğu şehir kukla değişkenlerinin (ŞehirPlakaKodu34) katsayıları pozitifdir ve sırasıyla, %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, denetim kuruluşunun yabancı ortaklı olması, daha eski bir şirket olması ve İstanbul merkezli olmasının kuruluşun toplam gelirine olumlu etkisi vardır.

Tablo 5. Regresyon Analizi

	Model 1 ^(a)		Model 2 ^{(a)(b)}		Model 3 ^{(a)(c)}	
	(N:120)		(N:116)		(N:74)	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.	Beta	Sig.
(Sabit Terim)		0,000		0,000		0,000
YabKurOrtVar	0,321	0,004	0,245	0,035		
ŞirketYaşı	0,227	0,040	0,210	0,070	0,234	0,063
ŞehirKodu(34)	0,178	0,092			2,016	0,049
OrtakSayısı			-0,235	0,038		
DenKAYİKsay					0,295	0,022
Model F	7,284	0,000	4,896	0,004	4,989	0,004
Adj R² (%)	20,3		14,3		18,1	

(a) Bağımlı Değişken: LnDenBaşTopGel2016

(b) Big4 denetim kuruluşları modele dahil edilmemiştir.

(c) Yabancı ortaklığı olan denetim kuruluşları modele dahil edilmemiştir

Tablo 5, Model 2'de ise örneklemden Big4 harici denetim kuruluşları yer almaktadır. Bu 4 şirketin çıkarılması ile modelin düzeltilmiş R²'si %14'e gerilemiş olmakla beraber model F-değerinin %1 seviyesindeki istatistiksel anlamlılığı devam etmektedir. Modelde, yabancı denetim kuruluşu kukla değişkeni ve şirket yaşı değişkeni, sırasıyla, %5 ve %10 seviyesinde anlamlıdır ve katsayıları pozitifdir. Ancak şirket merkezinin kayıtlı olduğu şehir kukla değişkeni (ŞehirPlakaKodu34) ileri-dönük metot tarafından modele dahil edilmek üzere seçilmeyip, ortak sayısı değişkeni seçilmiştir. Ortak sayısı değişkeninin katsayısı negatif olup, %5 seviyesinde anlamlıdır. Dolayısıyla, Big4 üyesi denetim kuruluşlarının etkisinden bağımsız olarak, ülkemizdeki bağımsız denetim sektöründe yabancı denetim kuruluşu ortaklığı olması ve şirket yaşı itibariyle

sektöre daha önce girmiş olmak kuruluşun toplam gelirleri üstünde olumlu etkiye sahiptir. Kuruluştaki ortak sayısının gelire olumsuz etkisi ise optimal bir ortaklık yapısına olan ihtiyacın altını çizmektedir.

Tablo 5, Model 3’de ise yabancı ortaklığı olan şirketler modele dahil edilmemiştir. Dolayısıyla bu modeldeki denetim kuruluşları herhangi bir uluslararası denetim ağına üyesi değildir. Model 3’ün düzeltilmiş R²’si %18,1 olarak bulunmuştur ve model F-değeri %1 seviyesinde anlamlıdır. Şirket yaşı ve şirket merkezinin İstanbul’da olmasının gelire olumlu etkisi devam etmekte olup, sırasıyla, %10 ve %5 seviyesinde anlamlıdır. Diğer modellerden farklı olarak, Model 3’de Denetlenen KAYİK sayısı ile gelir arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir ve %5 seviyesinde anlamlıdır. Dolayısıyla, denetim sektörümüzde faaliyet gösteren, yabancı ortaklığı olmayan denetim kuruluşları için şirket yaşı, merkezinin İstanbul’da olması ve denetlediği KAYİK sayısının toplam gelire etkisi pozitif olup, bu üç değişken gelirdeki değişkenliğin yaklaşık %18’ini açıklayabilmektedir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada öncelikle, ülkemizdeki bağımsız denetim sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin uluslararası ağlara üye olmasının etkilerine ilişkin bir resim oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, uluslararası ağlara üye olan şirketlerin ayırt edici özellikleri irdelenip, gelire olan etkisi sorgulanmıştır. Bu üyelik, birinci bölümde açıklandığı üzere, aynı zamanda bir ‘iş ortaklığı’ da temsil ettiği için bu çalışmada ‘yabancı kuruluş ortaklığı’ terimi uluslararası denetim ağlarına üye olmakla eşanlamlı olarak, üyeliğin kapsam ve boyutlarına dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır.

Çalışmanın bulguları, uluslararası ağlara üye olan bağımsız denetim kuruluşlarının daha eski (ve tecrübeli), daha büyük ve daha yüksek gelire sahip kuruluşlar olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm örnekleme 2016 yılı için KAYİK ve sorumlu denetçi başına düşen toplam gelire baktığımızda, yabancı denetim kuruluşu ortaklığı olması, şirket yaşı ve İstanbul merkezli olması gelirdeki değişkenliğin %20’sini açıklayabilmektedir. Bu bulguları, Big4 denetim kuruluşunun baskın etkisinden arındırmak amacıyla, örneklem dışında tutarak tekrarlanan regresyon analizinde, yabancı ortaklığı olması ve şirket yaşı etkisi devam etmekte olup şirketin ortak sayısına ilişkin en uygun (optimal) düzeyin önemi vurgulanmıştır.

Herhangi bir uluslararası ağa üye olmayan bağımsız denetim kuruluşları içinse, şirketin yaşı, İstanbul merkezli olması ve yıl içinde denetlenen KAYİK sayısı denetçi başına düşen gelirdeki değişkenliğin %18’ini açıklayabilmektedir. Bu bulgular daha önceki çalışmalara paraleldir. Deniz ve Aydın (2018) çalışmasında, bağımsız denetim kuruluşlarının illere göre dağılımına bakıldığında İstanbul’un baskın etkisi göze çarpmaktadır. Erdoğan ve Kutay (2016), 2013 şeffaflık raporlarına bakarak, KAYİK sayısı arttıkça bağımsız denetim gelirlerinin arttığını tespit etmiştir.

Bu çalışmanın yazına diğer bir katkısı da, şeffaflık raporları çerçevesinde, denetim kuruluşlarının KGS ve KKS ile ilgili durumlarının ortaya konulmasıdır. Bu sayede, yazında ilk defa denetim kalitesini direkt olarak ölçmek ve gelire olan etkisini irdelemek mümkün olmuştur. Tüm örneklem için, KGS ve KKS değişkenleri ile gelir arasında istatistiksel olarak anlamlı bir etki bulunamamıştır. Dolayısıyla, kalite değişkenlerinin denetim kuruluşunun sağlaması gereken temel bir eşik düzeyi ötesinde gelire etkisi olmadığı şeklinde yorumlamanın yanlış olmayacağı düşünülmektedir.

Gelecekteki çalışmalarda, birden fazla yılı kapsayan analizlerin yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak, şeffaflık raporlarındaki düzensizlikler (Erdoğan ve Solak, 2016), geçmiş yıl şeffaflık raporlarına erişim güçlüğü (KGK web sayfasındaki kopuk veya eksik linkler sebebiyle), rapor içeriklerinin henüz tam olarak kıyaslanabilir olmayışı ve KAYİK denetimi yapılmayan yıllarda şeffaflık raporu hazırlama zorunluluğu olmaması sebepleriyle örneklemin oldukça küçüleceği tahmin edilmektedir.

KAYNAKLAR

Akgül, B. (2000). Türk Denetim Kurumları, Türkmen Kitabevi, Ankara.

Bezirci, M. ve Karasioğlu, F. (2011) “Türkiye’de Denetimin Tarihsel Gelişimi”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Sayı 21, ss. 571-592.

Carson, E. (2009). “Industry Specialization by Global Audit Firm Networks”, The Accounting Review, Cilt 84, Sayı 2, ss. 355-382.

Carson, E., Simnett, R., Soo B.S., Wright A.M. (2012).” Changes in Audit market Competition and the Big N Premium”, AUDITING: A Journal of Practice and Theory, Cilt 31, Sayı 3, ss. 47-73.

- Craswell, A., Francis, J.R., Taylor, S.L. (1995). "Auditor Brand Name Reputations and Industry Specializations", *Journal of Accounting and Economics*, Cilt 20, Sayı 3, ss. 297-322.
- Dönmez, A. ve Ersoy, A. (2006). "Bağımsız Dış Denetim Firmaları Bakış Açısıyla Türkiye Bağımsız Dış Denetim Sisteminin Değerlendirilmesi", *Bilgi*, Sayı: 36, ss. 69-91.
- Deniz, G. ve Aydın, Y. (2018). "2013-2017 Dönemlerinde Türkiye'de Bağımsız Denetçi ve Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Durumu", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 20, ss. 2483-2494.
- Dunn, K., Kohlbeck, M., Mayhew, B.W. (2011). "The Impact of the Big 4 Consolidation on Audit Market Share Equality", *AUDITING: A Journal of Practice and Theory*, Cilt 30, sayı 1, ss. 49-73.
- Erdoğan, S. Ve Kutay, N. (2016). "Türkiye'de Bağımsız Denetim Şirketlerinin Karakteristiklerinin Bağımsız Denetim Gelirleri Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 12, sayı 27, ss. 105-122.
- Erdoğan, S. ve Solak, B. (2016). "Türkiye'de Şeffaflık Raporları ve Bağımsız Denetim Sektörüne Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, ss. 175-195.
- Gul, F., Tsui, J., Dhaliwal, D.S. (2006). "Non-Audit Services Auditor Quality and the Value Relevance of Earnings", *Accounting and Finance*, Cilt 45, Sayı 5, ss. 797-817.
- Güvemli, O. & Özbirecikli, M. (2011). "Türkiye'de Bağımsız Muhasebe Denetiminin Gelişim Süreci 1990-2011", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları (MUFTAV) Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 146-180.
- Gürol, B. Ve Tüysüzoğlu, T. (2016). "Türkiye'de Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar Nezdinde Bağımsız Denetim Yapana Denetim Kuruluşlarının Şeffaflık Raporları Üzerine Bir İnceleme", *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 47, ss.131-148.
- Kepekçi, C. (2000). *Bağımsız Denetim, Siyasal Kitabevi*, Ankara.
- KPMG (2017). "KPMG Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş., 1Ekim 2016- 30 Eylül 2017 Dönemine İlişkin Şeffaflık Raporu", ss.1-43. <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/02/kpmg-seffalik-raporu-2017.pdf> , Erişim Tarihi: 02 Ağustos 2018.